

Een 'klassieke' Levallois-kern van Dedemsvaart (Prov. Overijssel)

Dick Stapert¹ & Marcel J.L.Th. Niekus²

Dit fraaie middenpaleolithische artefact werd door de vinder aangemeld bij dr. Eelco Rensink van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, die de melding doorgaf aan Niekus. Volgens de vinder kwam het stuk tevoorschijn tijdens het uitgraven van een boom in zijn achtertuin te Dedemsvaart. De locatie bevindt zich in de westelijke helft van het dorp Dedemsvaart, ongeveer 1,5 km ten zuiden van de huidige bedding van de Reest.

De tweede auteur bezocht de vinder in januari 2024. De kern werd volgens zeggen in 2022 gevonden bij het uitgraven van oude buxusbomen.

Foto van de tuin van de vinder, met de uitgegraven boom op de voorgrond. De Levallois-kern kwam tevoorschijn ter hoogte van de middelste (de hoogste) paal van de schutting. Foto: Marcel Niekus (januari 2024).

De vinder woont nog maar een aantal jaren op dit adres en volgens de vorige bewoonster (zij is inmiddels overleden) heeft zij jaren geleden de boompjes geplant. Volgens de vinder bevond zich onder de bouwvoor (ca. 30 cm) een 'oerlaag' met daarin vuurstenen en ook andere stenen

---

¹ Voormalig Steentijd-archeoloog van de Universiteit van Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie (1973-2011); D.Stapert@planet.nl.

² Voorzitter van Stichting STONE voor Steentijd Onderzoek in Nederland & Universiteit van Leiden, Faculteit Archeologie; marcelniekus@gmail.com & m.j.l.t.niekus@arch.leidenuniv.nl.

waaronder zandstenen. Het gaat om natuurlijke stenen; meer artefacten dan de kern werden niet aangetroffen.

Foto van een aantal stenen uit de tuin. Het betreft rolstenen van zeer waarschijnlijk zuidelijke herkomst (zie lopende tekst). Foto: Marcel Niekus (januari 2024).

Beschrijving van de Levallois-kern

Afgezien van een aantal kleine (sub)recente beschadigingen (wit gelaten in de tekening) is dit artefact compleet. Het stuk bestaat uit fijnkorrelige, grijze vuursteen. Max. lengte 6,7 cm; max. breedte 5,6 cm; max. dikte 1,8 cm. Gewicht 64,9 gram.

Dit is een rond-ovale Levallois-kern voor afslagen met twee slagvlakken, een *nucléus Levallois à éclats type classique* (Bordes 1961; 1980). Zulke kernen worden vanwege een oppervlakkige gelijkenis met het dekschild van schildpadden wel 'schildkern' of 'schildpadkern' genoemd - een gelijkenis die vooral treffend is voor het bovenzvlak bij een volledig geprepareerde maar nog niet benutte kern. Dat bovenzvlak wordt met een lelijk germanisme aangeduid als 'afbouwvlak'. Dat is het

vlak dat het eindproduct moet opleveren; je zou het ook het 'productievlak' kunnen noemen. Luttrupp & Bosinski (1971) spreken simpelweg van *rundlicher Abschlagkerne* bij deze Levallois-variant. De Levallois-techniek kent ook varianten voor speciale soorten afslagen: klingen en driehoekige afslagen ('Levallois-spitsen') die een wat andere preparatie vereisen, hoewel het basisprincipe hetzelfde is: preparatie van eerst ondervlak en dan bovenzak alvorens een eindproduct wordt geslagen met een min of meer voorspelbare vorm.

Het stuk van Dedemsvaart is een 'restkern': er is succesvol een Levallois-afslag van de kern afgeslagen, en de kern is daarna niet voor hergebruik geprepareerd of voor andere doeleinden benut. Alle stadia in preparatie en gebruik van de verschillende typen Levallois-kernen zijn uitvoerig beschreven door Luttrupp & Bosinski (1971). Deze belangrijke publicatie gaat over de vindplaats Reutersruh in deelstaat Hessen (BRD), waar meer dan 1500 Levallois-kernen zijn gevonden uit meerdere perioden bij een ontsluiting van fijnkorrelige kwartsiet, een 'atelier-site' (vuursteen komt in Hessen niet voor). Interessant is dat slechts ongeveer een derde van de ronde/ovale kernen restkernen zijn; de meeste andere kernen zijn weliswaar geprepareerd maar nog niet benut.

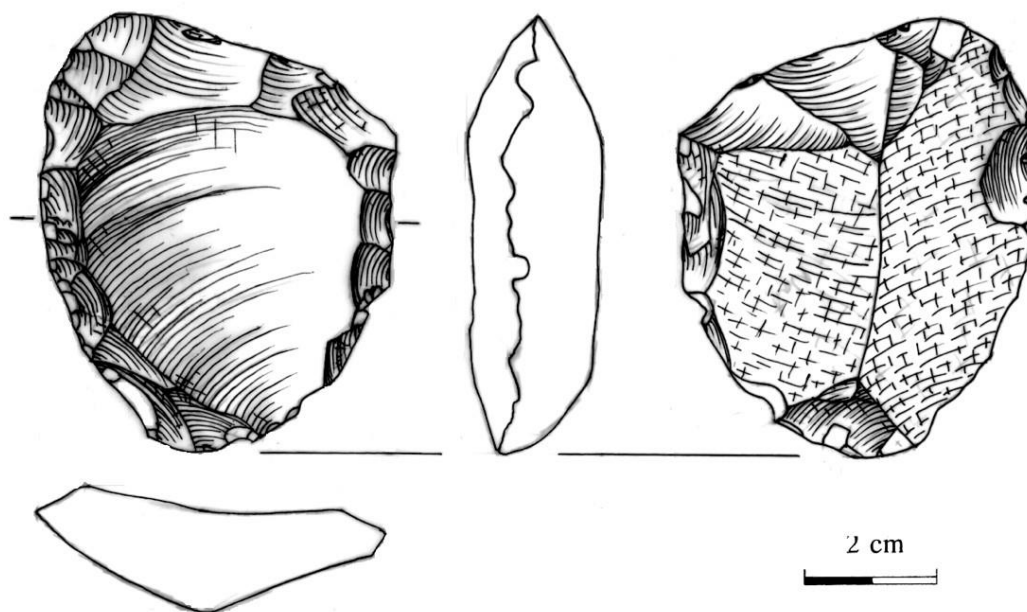
Er zijn bij ronde of ovale Levallois-kernen voor afslagen, zoals het stuk van Dedemsvaart, twee preparatiefasen nodig: 1. bewerking van het ondervlak, bestaande uit het creëren van slagvlakjes voor de daarna volgende bewerking van het bovenzak; 2. de preparatie van het bovenzak door kleine 'centripetale' afslagen rondom, met de bedoeling om het bovenzak een zadelvormige welving te verschaffen. Die preparatie maakt het mogelijk om tenslotte een afslag van voorspelbare vorm af te slaan die rondom snijdende randen heeft. De tweede preparatiefase is technisch het moeilijkst, en leerling-bewerkers moesten daar flink op oefenen voordat ze het onder de knie kregen. We kennen vele voorbeelden van mislukte, vaak kleine Levallois-kernen die hoogstwaarschijnlijk door kinderen werden achtergelaten (zie bv. Johansen & Stapert 2012). Als de preparatie is voltooid, maar er nog geen afslag van de kern is verwijderd, is er sprake van een *Vollkern* in de terminologie van Luttrupp & Bosinski. Zodra er een tenslotte een Levallois-afslag, -kling of -spits is geproduceerd blijft er een *Restkern* over, maar dat is niet in alle gevallen het eindstadium in de biografie van zo'n kern; soms werden restkernen getransformeerd tot werktuigen.

Het ondervlak van de onderhavige kern bestaat grotendeels uit twee oude vorstspijvlakken (aangegeven met een onregelmatige arcering op de tekening). De twee vlakken zijn niet van dezelfde ouderdom: het rechter vlakje is veel zwaarder verweerd dan het linker. Het is interessant dat het rechter vlak onder meer zwarte patina vertoont. Dit wijst erop dat het uitgangstuk mogelijk werd verzameld uit fluviatiele afzettingen van (bijvoorbeeld) de Kreftenheye Formatie. Verder toont dit vlakje zware, zeer putterige windlak en vlekkerige witte patina. Ook zijn er vele 'schramkegels' aanwezig: series grote drukkegels; het ziet er daarom naar uit dat dit vlak glaciaal transport heeft meegemaakt. Het linker oude vlak heeft veel minder beprovingen doorgemaakt, en vertoont vooral windlak en witte patina, net als de door de bewerking ontstane vlakken. De witte patina is deels streperig, een patroon dat mogelijk ontstond door inwerking van plantenwortels.

Dit is een Levallois-kern met twee slagvlakken tegenover elkaar. Aan de basis en bij de top zijn slagvlakjes gecreëerd; vooral het slagvlak bij de top - oorspronkelijk het dikste deel - is vrij uitvoerig geprepareerd door drie grotere en een kleine afslag. Het slagvlak bij de basis bestaat slechts uit één negatief. Verder zijn er op enkele andere plekken langs de randen nog een paar slagvlakjes gecreëerd, met name als er niet van nature gunstige werkhoeken aanwezig waren voor de bewerking van het bovenzak. Levallois-kernen met twee slagvlakken waren volgens Luttrupp & Bosinski (1971: 42) bedoeld voor de productie van tenminste twee Levallois-afslagen: eerst vanaf het ene slagvlak, en vervolgens vanaf het andere. Het is waarschijnlijk dat er in het geval van de kern van Dedemsvaart een eerste Levallois-afslag is geslagen vanaf de top; een deel van het negatief daarvan lijkt nog aanwezig. Als dat klopt, mislukte die afslag naar mijn idee enigszins: hij viel waarschijnlijk te klein uit. Vervolgens werd het bovenzak (deels opnieuw?) geprepareerd op zeer adequate wijze, zoals blijkt

uit de zeer regelmatig gevormde negatieven van de preparatieafslagjes rondom; deze werden waarschijnlijk afgeslagen met een 'zacht' slagwerktuig (van bot of gewei). Dat we te maken hebben met een geschoolde bewerker blijkt ook uit de dwarsdoorsnede, die een nagenoeg ideaal profiel laat zien. Het eindproduct, geslagen vanaf het slagvlak bij de basis, is waarschijnlijk verkregen met een slagsteen gezien de relatief diepe slagbultindruk. Dit lukte heel goed: de verkregen Levallois-afslag had een lengte van ca. 5 cm: ongeveer de maximale lengte gezien het formaat van de kern. Ook had de afslag rondom snijdende randen en was dus ook zonder nadere retouchering al zeer bruikbaar.

Soms werden opgebruikte Levallois-kernen secundair getouchéerd tot schaven of omgewerkt tot andere werktuigen. Daarvan is in dit geval echter geen sprake. Ook was er te weinig volume van de vuursteen over voor een tweede preparatie- en productiecyclus. Het stuk in de huidige staat is dus te beschouwen als 'restafval'. Je zou daarom verwachten dat het om een artefact gaat dat op een kampement is achtergelaten, een plek waar enige tijd werd gebivakkeerd door een groepje mensen. Het lijkt dus onwaarschijnlijk dat het om een geïsoleerde vondst gaat, zoals we dat wel kennen van vuistbijlen en bladspitsen. Uit de boomkuil van Dedemsvaart zijn echter geen andere vondsten gemeld (zie boven).

Levallois-kern van Dedemsvaart. Legenda: wit gelaten - (sub)recente beschadigingen; afwijkende signatuur - oude vorstspijtvlakken; stippeling - cortex. Tekening gemaakt door Lykke Johansen (Archaeological Drawings & Analyses, Haren).

Oppervlakteveranderingen

Als we alleen kijken naar de modificaties die te zien zijn op de oppervlakken die door de bewerking ontstonden, dan zijn de meest opvallende verschijnselen witte patina en windlak met kleine putjes. Deze verschijnselen zijn op beide vlakken ongeveer even sterk ontwikkeld. Verder zijn er krasjes waargenomen, deels in bundels, en enkele mogelijke drukkegels; deze zijn aan kryoturbatie toe te

schrijven (Stapert 1976a; b). Hetzelfde geldt voor enkele onregelmatige en steile 'kryoturbatieretouches' langs de randen; deze hebben in het algemeen wel windlak maar geen witte patina. Tenslotte zijn randen en ribben enigszins afgerond - niet door rolling in een rivierbed maar waarschijnlijk door een combinatie van slijtage door windlak en kryoturbatie, en mogelijk door langzame oplossingsprocessen in de bodem.

De kern van Dedemsvaart vertoont een klassieke combinatie van verweringsverschijnselen zoals voorkomend bij middenpaleolieten uit het keizand in Drenthe en Friesland: de 'windlakgroep'. Keileem en keizand zijn echter niet aanwezig op de gemelde locatie. Bij de vondst worden we echter geconfronteerd met moeilijk te begrijpen tegenstrijdigheden tussen de veronderstelde geologische context van de vermelde vondstlocaties en de oppervlakteveranderingen die de artefacten laten zien.

Discussie

Bij de kern van Dedemsvaart komen oppervlakteveranderingen voor die moeilijk te verklaren zijn gezien de veronderstelde lokale geologische context: dekzand. Zo vertoont het artefact sporen van kryoturbatie in grindige sedimenten: krassen en kryoturbatie-retouches. Dit stuk past qua oppervlakteveranderingen zeker niet in een dekzandcontext. Hoewel we niet precies weten hoe dik het dekzandpakket ter plaatse is, zou dit meer dan 5 m zijn als we naar de gegevens uit naburige delen van het Vechtdal kijken: veel dieper dan je hoeft te graven om een boom te planten. Uit het dekzand zijn op vele plaatsen in noordelijk Nederland laatpaleolithische vuurstenen artefacten afkomstig, onder meer van de Hamburg Traditie. Deze vertonen in het algemeen weinig oppervlakteveranderingen; naast glanspatina (vrijwel altijd) is soms witte of bruine patina aanwezig. De kern van Dedemsvaart is echter een duidelijk middenpaleolithisch artefact van de 'windlakgroep', en zou qua oppervlakteverschijnselen heel goed uit het keizand op het Drents Plateau of zelfs uit Mander (!) afkomstig kunnen zijn. Dit met name vanwege de combinatie van windlak, witte patina en sporen van kryoturbatie (zie Stapert 1976a; b). Deze combinatie is in feite onbekend in een dekzandcontext - nog afgezien van het feit dat de dekzanden grotendeels dateren van ver na het einde van het Midden-Paleolithicum. Tot nu toe gingen we ervan uit dat keileem en keizand bij Dedemsvaart niet binnen een meter of twee onder het maaiveld voorkomen (en waarschijnlijk helemaal niet).

Misschien zou het stuk uit het topdeel van afzettingen van de Formatie van Kreftenheye kunnen stammen? Deze komen in het Vechtdal voor beneden het dekzand, meestal op een diepte van 5-8 m onder het maaiveld. Maar zo diep hoeft je niet te graven om een boom te planten. Bovendien zien de artefacten uit lagen van de Formatie van Kreftenheye er anders uit: ze behoren tot de groep artefacten met 'zwarte patina' (Johansen *et al.* 2009).

Op basis van de mededelingen van de vinder lijkt het erop dat er ter plaatse afwijkende geologische omstandigheden bestaan. Het lijkt onwaarschijnlijk, maar zou hier een lokale opduiking van keileem aanwezig kunnen zijn?

Een andere, wellicht plausibeler optie, is dat we te maken hebben met geologische vervuiling. Volgens Harry Huisman van het Hunebedcentrum in Borger (e-mail aan Niekus, 9 januari 2024) zijn, voor zover van foto te determineren, de stenen van zuidelijke herkomst en horen deze niet in dekzand omgeving thuis. Sowieso zouden we in dit deel van het land voornamelijk noordelijke steensoorten verwachten. Mogelijk zijn de stenen (inclusief de kern) als geïmporteerd grind te beschouwen?

Voorlopig is de herkomst van de Levallois-kern van Dedemsvaart enigszins mysterieus...

Literatuur

Bordes, F., 1961. *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Institut du Quaternaire, Université de Bordeaux, Bordeaux.

Bordes, F., 1980. Le débitage Levallois et ses variantes. *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 77 (2): 45-49.

Geologische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (1:600.000), 2023. Geologische Dienst Nederland (TNO-GDN), Utrecht.

Johansen, L., M.J.L.Th. Niekus & D. Stapert, 2009. Zwarte vuustenen uit het Midden-Palaeolithicum in Nederland. *Paleo-Aktueel* 20: 1-8.

Johansen, L. & D. Stapert, 2012. Some workpieces by Middle Palaeolithic apprentice flintknappers. In: Niekus, M.J.L.Th., R.N.E. Barton, M. Street & Th. Terberger (eds.), *A mind set on flint: Studies in honour of Dick Stapert*. (= Groningen Archaeological Studies 16.). Barkhuis / Groningen University Library, Groningen: 49-76.

Luttrupp, A. & G. Bosinski, 1971. *Die altsteinzeitliche Fundplatz Reutersruh bei Ziegenhain in Hessen*. Böhlau Verlag, Köln/Wien.

Schokker, J., H.J.T. Weerts, W.E. Westerhoff, H.J.A. Berendsen & C. den Otter, 2007. Introduction of the Boxtel Formation and implications for the Quaternary lithostratigraphy of the Netherlands. *Netherlands Journal of Geosciences (Geologie en Mijnbouw)* 86 (3): 197-210.

Stapert, D., 1976a. Some natural surface modifications on flint in the Netherlands. *Palaeohistoria* 18: 7-41.

Stapert, D., 1976b. Middle Palaeolithic finds from the Northern Netherlands. *Palaeohistoria* 18: 43-72.